

"Τὸ νόμισμα οἶον ἐγγυητῆς ἐσθ' ἡμῖν"

(Ἡ ἐκ τοῦ νομίσματος συνοχή καὶ ἡ ὁμαιχμία, ἡ σύμπνοια)

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσις, καὶ κυρίως οἱ Δώδεκα, μὲ τὴν καθιέρωση τοῦ εὐρώ ἔχουν κάνει τὸ ἀποφασιστικὸ βῆμα γιὰ τὴν πολιτικὴ ἔνωσή τους, μὲ πρῶτο τὴν κοινὴ ἐξωτερικὴ καὶ ἀμυντικὴ πολιτικὴ ἢ τρέχουσα διεθνῆς συγκυρία, σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπὸ τὶς προηγούμενες, ἀναδεικνύει τὴν ἀδυναμία τῆς ΕΕ ἀπέναντι στὴ διεθνῆ πολιτικὴ, κάτι ποὺ ἔχει, ὅπωςδῆποτε, ἐπιπτώσεις καὶ στὸ εὐρώ. Τὸ πρόβλημα εἶναι γνωστὸ, τὸ εὐρώ κυκλοφορεῖ χωρὶς νὰ διαθέτει τὴν ἀπαραίτητη πολιτικὴ κάλυψη· εἶναι ἡ πρώτη φορὰ στὴν παγκόσμια ἱστορία, ποὺ πρῶτα κυκλοφορεῖ τὸ νόμισμα καὶ ἀκολουθεῖ ἡ πολιτικὴ ἔνωσις, ἀνεξαρτήτως τῆς τελικῆς μορφῆς της.

Ἡ προσέγγιση τοῦ προβλήματος ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, ἐπειδὴ οἱ ἱστορικοὶ νόμοι ἰσχύουν πάντοτε. Ἄς ἀρχίσουμε μὲ τὴ θεωρητικὴ πτυχή τοῦ θέματος ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἡμῶν προγόνους· ἡ φιλοσοφικὴ τους προσέγγιση εἶναι πάντοτε ἐπίκαιρη, ἐπειδὴ ἀπέχει πολὺ ἢ θεωρητικὴ σκέψη τῆς ἐποχῆς μας ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ. Ἀξίζει τὸν κόπο γνωρίζειν αὐτά, ἔστω καὶ ὡς προσέγγιση.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπιχειρεῖ τὴν βαθύτερη πολιτικὴ μελέτη ὡς πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ νομίσματος στὸ πιὸ θεωρητικὸ ἔργο του, τὰ **"Ἠθικὰ Νικομάχεια"**, Ε' βιβλίον **"περὶ δικαιοσύνης"**, ὅπου δίδεται ἡ πληρέστερη πραγμάτευση τῆς θεωρίας τῆς ἀξίας τῆς παραγωγῆς ἀπὸ πολιτικῆς πλευρᾶς· τὴν ἀγνοοῦν οἱ θεωρητικοὶ τῆς νεωτέρας πολιτικῆς οἰκονομίας· αὐτὸ εἶναι ἄλλο θέμα. Ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἐμμονὴ τοῦ φιλοσόφου στὴ μελήτη τῆς ἐννοίας καὶ τῆς πρακτικῆς πλευρᾶς τοῦ νομίσματος, τὴ σημασία τῆς κυκλοφορίας του γιὰ τὴν πόλη, στὸ βιβλίον περὶ δικαιοσύνης· ἀνταλλαγή, νόμισμα καὶ δικαιοσύνη μελετῶνται ταυτοχρόνως. Ἄς δοῦμε τί λέει.

Ἄν δὲν ὑπάρχει ἀνταλλαγή, δὲν ὑπάρχει κοινωνία· **"εἰ δ' οὕτω μὴ ἦν ἀντιπεπονηθέναι, οὐκ ἂν ἦν κοινωνία"**. Ποιὰ εἶναι ἡ ἀνταλλαγή, τὸ παραθέτει μόνος του, γεωργὸς Α, τροφὴ Γ, σκυτοτόμος Β, ὑποδήματα Δ· δίδει ὁ γεωργὸς τὴν τροφὴ καὶ παίρνει τὰ ὑποδήματα, ἢ βασικὴ μορφή τοῦ ἀντιπραγματισμοῦ. Τὸ ὅτι αὐτὸ τοὺς συγκρατεῖ, τοὺς συνέχει ἢ ἀνάγκη ὡς κάτι τὸ ἐνιαῖον, γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅταν δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀλλήλων ἢ ἀμφοτέρω ἢ ὁ ἓνας μόνον, δὲν γίνεται ἀνταλλαγή, ὅπως ὅταν δὲν ἔχει κάποιος ἓνα προϊὸν ζητάει ἄλλο, παράδειγμα προσφορὰ οἴνου μὲ ἐξαγωγή σίτου· **"ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει ὡσπερ ἐν τι ὄν, δηλοῖ ὅτι ὅταν μὴ ἐν χρεία ὣσιν ἀλλήλων ἢ ἀμφοτέρω ἢ ἄτερος, οὐκ ἀλλάττονται ὡσπερ ὅταν οὐ ἔχει αὐτὸς δέηταί τις, οἶον οἴνου"**

διδόντες σίτου ἔξαγωγήν", με σκοπὸ τὴν ἰσότητα τῆς ὠφελείας γιὰ τὸν καθένα: "δεῖ ἄρα τοῦτο ἰσασθῆναι". Ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ ἀναφορά, "ἡ χρεια συνέχει", "ἡ χρεια ὧσιν ἀλλήλων"· δηλαδή, ἡ ἀνάγκη τοὺς συγκρατεῖ ὡς κοινωνία με κύριο μέσο τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων τους. Ὁ μοναδικὸς ἐγγυτῆς γιὰ τὴν ἰσότητα τῆς ἀνταλλαγῆς εἶναι τὸ νόμισμα: "τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητῆς ἐσθ' ἡμῖν". Πρὸς τὸ παρὸν ἀρκετὰ μόνον ἀπ' τὸν Ἀριστοτέλη...

Στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, γιὰ τοὺς λαοὺς ποὺ ἔχουν ξεπεράσει τὸ στάδιο τοῦ ἀντιπραγματισμοῦ, ἡ πρώτη πράξη μετὰ τὴν ἀνακήρυξη ἀπὸ ἕναν λαὸ τῆς ἀνεξαρτησίας του, ἢ ἀπὸ ἕναν κατακτητὴ τῆς κυριαρχίας του, ἦταν ἡ ἔκδοση νομίσματος· ἡ συνοχὴ τοῦ λαοῦ ἐξασφαλιζόταν μόνον με τὸ νόμισμα. Ὁ στρατὸς κάνει τὶς κατακτήσεις, ἀλλὰ τὸ νόμισμα συνέχει, ἀποτελεῖ τὸ μόνιμο δεσμὸ τῶν κατοίκων στὴ μακρὰ περίοδο, εἰρηνικῆς ἢ μὴ ζωῆς, δὲν ἔχει σημασία. Οἱ μεγάλοι κατακτητὲς συνόδευαν τὶς κατακτήσεις τους με τὴν ἔκδοση νέου νομίσματος· μόνον ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ἐπίγονοι βασιλεῖς διετήρησαν τὸ ἐλληνικὸ νόμισμα, τὴν ἀττική δραχμὴ, με τὸ δικό τους πρόσωπο ὡς ἔνδειξη τῆς ἐξουσίας των.

Μοναδικὴ ἐξαιρέση ἀποτελεῖ ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσις, ἡ ὁποία ἐπιχειρεῖ πρῶτα τὴν καθιέρωση τοῦ νομίσματος καὶ στὴ συνέχεια ἐπιδιώκει τὴν ἀπαραίτητη πολιτικὴ ἔνωση, τὴ βάση γιὰ τὴν στήριξη τοῦ νομίσματος· ἀκόμη καὶ οἱ ἐλληνικὲς πόλεις, τῶν κοινῶν ἢ τῶν συμπολιτειῶν, εἶχαν καθιερώσει ὁμοσπονδιακὸ σύστημα διακυβερνήσεως, με κοινὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ καὶ ἄμυνα σὲ διάφορο βαθμὸ, ἀλλὰ δὲν εἶχαν καθιερώσει κοινὸ νόμισμα· τοὺς ἀρκοῦσε ἡ δραχμὴ, τὸ κοινὸ νόμισμα· μόνον ποὺ οἱ συμπολιτεῖες κρίθηκαν στὴν ἀποτυχία ἐνώσεως των Ἑλλήνων. Φυσικὰ ἡ σημερινὴ ἐποχὴ εἶναι διαφορετικὴ, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τῆς συνοχῆς παραμένει τὸ βασικὸ γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ νομίσματος· πολὺ περισσότερο εἶναι βασικὸ ὅταν εἶναι νέο νόμισμα καὶ καθιερώνεται σὲ νέα περιοχὴ ἢ ὁποῖα περιλαμβάνει πολλὰ κράτη, με διαφορετικὴ ἱστορία καὶ οἰκονομικὴ νοοτροπία, ὅπου ὅμως εἶναι δεδομένο ὅτι τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ εἶναι ἡ ἔντονη μεταβατικότης.

Τρία εἶναι τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς νέας ἐποχῆς:
α) τὸ λογιστικὸ καὶ τὸ ἠλεκτρονικὸ χρῆμα κυριαρχεῖ στὶς συναλλαγές, διεθνεῖς καὶ ἐσωτερικές, ἐνῶ τὰ κύρια διεθνή νομίσματα εἶναι δύο ἢ τρία· ἡ ἐπιβίωση ὀλίγων νομισμάτων ἀποτελεῖ τὴν τάση τῆς ἐποχῆς μας, ἀλλὰ, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ πολιτικὴ ἰσχὺς ποὺ συνοδεύει τὸ νόμισμα ἀποτελεῖ τὸ ἀντίβαρο γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν μεγάλων κρατῶν.

β) Ἡ προσφυγή στὸ θερμὸ πόλεμο καθίσταται ἀδιανόητη γιὰ πολλοὺς λόγους, ἀλλὰ ὁ οἰκονομικὸς πόλεμος φέρει πλεόν ὄλο τὸ βάρος τῶν διεθνῶν συγκρούσεων· αὐτὸ σημαίνει ὅτι εἶναι δυνατόν, μικρὲς κρίσεις, τοπικοὶ πόλεμοι, νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς ἀντίβαρο στὸν οἰκονομικὸ πόλεμο, ὅπως συμβαίνει ἀκόμη καὶ στὶς μέρες μας.

γ) Τὴν χαρακτηρίζει ἡ μεταβατικότης ὅσο ἐλάχιστες περιόδους στὴν ἱστορία· ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ βιομηχανικὴ παραγωγικὴ διαδικασία, μὲ τὴ νοοτροπία ποὺ ἔφερε καὶ τὸ ἦθος ποὺ ἐπέβαλε, στὴν ἐποχὴ τῆς πληροφορικῆς συνοδεύεται ἀπὸ ἀλλαγές στὴν πρακτικὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος τῆς πληροφορικῆς δὲν ἔχει ἴσως κανένα κοινὸ σημεῖο μὲ τὸν βιομηχανικὸ ἄνθρωπο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διαδοχὴ τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλο· αὐτὸ μνημονεύεται παρενθετικῶς, ἔτσι ὡς ἀπλὴ ἐπισήμανση, ἀλλὰ εἶναι τὸ πιὸ σημαντικό.

Ἡ διαδικασία ἀποδοχῆς τοῦ εὐρώ ἦταν ἐπιτυχῆς καὶ μᾶλλον θὰ συνεχισθεῖ στὰ ἐπόμενα βήματά του· οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ στὸ σύνολό τους ἀγκάλιασαν τὸ νέο νόμισμα, ἀφήνοντας τὸ ἐθνικὸ τους μὲ ἱστορικὲς ρίζες χιλιετιῶν, ὅπως ἡ δραχμὴ μας. Ἡ ἀποδοχὴ του ὡς διεθνοῦς ἀποθεματικοῦ νομίσματος γίνεται μὲ ρυθμὸ ταχύτερο ἀπὸ τὸν προβλεπόμενο, καὶ μὲ διαστάσεις εὐρύτερες ἀπὸ τὶς προγραμματισθεῖσες· στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐντοπίζεται τὸ κύριο πρόβλημα. Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ εὐρώ ὡς ἀποθεματικοῦ νομίσματος ἐνισχύει τὴν ἀποδυνάμωση τῶν ἄλλων ἀποθεματικῶν νομισμάτων, καὶ κυρίως τοῦ δολλαρίου, ἄρα καὶ τῆς διεθνοῦς πολιτικῆς ἀπηγήσεως τῆς χώρας του· αὐτὴ ἡ πτυχή δὲν ἔχει μελετηθεῖ ἐπαρκῶς.

Ἡ ἄλλη πτυχή σχετίζεται μὲ τὴ διπολικὴ δομὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως· στὴν εὐρωζώνη μετέχουν μόνο τὰ δώδεκα κράτη ἀπὸ τὰ δεκαπέντε τῆς ΕΕ. Ἡ πορεία πρὸς τὴν ὀλοκλήρωση τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐνότητος συζητεῖται καὶ ἀποφασίζεται μεταξὺ τῶν Δεκαπέντε, ἀλλὰ ἡ "προστασία" τοῦ εὐρώ, ἡ πολιτικὴ του κάλυψη, ἀφορᾷ τοὺς Δώδεκα. Οἱ περιπτώσεις τῆς παρεμβάσεως στὶς διεθνεῖς ἀγορὲς συναλλάγματος, γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ εὐρώ, μπορεῖ νὰ ἔχουν ὡς παρεπόμενο ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις στὶς τρεῖς χώρες τῶν Δεκαπέντε ποὺ εἶναι ἐκτὸς εὐρωζώνης, μὲ τὴ μορφή νομισματικῆς, ἐξωτερικῆς καὶ οἰκονομικῆς πολιτικῆς· παράδειγμα ἔκρηξη νομισματικῆς κρίσεως μὲ τὴ στερλίνα νὰ ἀκολουθεῖ τὸ δολλᾶριο καὶ τὸ εὐρώ ἀπέναντί τους. Τὰ προβλήματα εἶναι πραγματικὰ καὶ ἀνακύπτουν κατὰ περίπτωσιν, εἴτε σὲ θέματα ἐξωτερικῆς καὶ ἀμυντικῆς πολιτικῆς εἴτε οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Δὲν εἶναι δυνατόν αὐτὰ νὰ ἀγνοοῦνται. Οἱ Ἕλληνες διαθέτουν τὶς ἱστορικὲς ρίζες καὶ τὴ φιλοσοφικὴ παρακαταθήκη γιὰ τὴ μελέτη τοῦ προβλήματος.

"**Τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις**", (Ἡ ὁμαιχμία, ἡ πολιτική σύμπνοια)

Ὅσα ἀναφέραμε ἴσως θεωρηθοῦν καὶ ὡς εἰσαγωγικά· ἡ ἔννοια τῆς συνοχῆς εἶναι ὁ βασικὸς συνδετικὸς κρίκος ἐκάστης κοινωνίας, ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτικῆς της μορφῆς· ἀκόμη καὶ σὲ περιόδους δουλείας τὸ νόμισμα "**συνέχει**" τὸ λαό, τὴ χώρα. Ὄταν δὲν διασφαλίζει τὴν ἀναγκαῖα κοινωνικὴ συνοχή, τότε ἀρχίζουν οἱ κοινωνικὲς ἐκρήξεις οἱ ὁποῖες εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγήσουν καὶ σὲ ἔθνικες διεκδικήσεις, ἀπελευθερωτικὰ κινήματα, χωρὶς νὰ συνδέονται μὲ δογματικὴ ἱστορικὴ νομοτέλεια. Ὁ Σταγειρίτης, πολὺ πρὶν ἀναφερθεῖ στὴ συνοχή, "**ἡ χρεια συνέχει**", χρησιμοποιεῖ τὴν ἔννοια τοῦ "**συμμένειν**". "**τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις**", ἡ ἀνταπόδοσις, κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν, μὲ τὸ μέτρο τῆς ἀναλογίας καὶ ὄχι τῆς ἰσότητος συγκρατεῖ τὴν πόλιν. Δύο ἔννοιες εἰσάγει ὁ φιλόσοφος· τὴν πόλιν, ὡς μορφὴ πολιτικῆς ὀργανώσεως καὶ τὴν κατ' ἀναλογίαν ἀνταπόδοσιν στὶς οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς σχέσεις· μετὰ ἀπὸ μερικὲς παραγράφους θὰ εἰσάγει τὴν ἔννοια τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς, ὅταν θὰ ἔχει πλέον χρησιμοποιήσει τὸ παράδειγμα τῆς ἀνταλλαγῆς μεταξὺ τεσσάρων παραγόντων, τῶν δύο παραγωγῶν, γεωργοῦ καὶ σκυτοτόμου καὶ τῶν προϊόντων τους, τῆς τροφῆς καὶ τῶν ὑποδημάτων. Ἡ ἀπλὴ ἀνταλλαγὴ, μὲ κυριάρχους τοὺς πολίτας.

Ἡ ἀπλὴ αὐτὴ ἀνταλλαγὴ, καθορίζεται ἀπὸ τοὺς δύο παραγωγούς, ὁπότε αὐτοὶ προσδιορίζουν τὴν ἀξία ἕκαστος τοῦ προϊόντος του καὶ τῆς ἀνταποδόσεως τὴν ὁποία ἀναμένει ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴν του μὲ τὸ ἄλλο ἀγαθό, αὐτὸ ποὺ τοῦ λείπει· στὴν πιὸ ἀπλὴ ἀνταλλαγὴ ὅμως, οἱ παράγοντες εἶναι τουλάχιστον τέσσερες, "**ἡ γὰρ ἀναλογία ἰσότης ἐστὶ λόγων, καὶ ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις**". Ὁ παραγωγός, ὡς ἀνεξάρτητη ὄντοτης τῆς ἀνταλλαγῆς, δὲν ἀπουσιάζει ποτὲ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πόλιν καὶ θεωρία. Ἀμέσως πρὶν ἔχει ὑπογραμμίσει, πὺς τὸ δίκαιο στὶς διανομὲς ὁμολογοῦν οἱ πάντες ὅτι διέπεται ἀπὸ κάποια βασικὴ ἀξία τῆς πολιτείας, ἀλλὰ δὲν ἀποδέχονται ὅλοι τους ὅτι ἰσχύει ἡ ἴδια ἀξία, παρὰ οἱ μὲν δημοκρατικοὶ δέχονται τὴν ἐλευθερία, οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὸν πλοῦτο, ἄλλοι ὀλιγαρχικοὶ τὴν εὐγένεια καὶ οἱ ἀριστοκρατικοὶ τὴν ἀρετὴν· "**τὸ γὰρ δίκαιον ἐν ταῖς διανομαῖς ὁμολογοῦσι πάντες κατ' ἀξίαν τινὰ δεῖν εἶναι, τὴν μέντοι ἀξίαν οὐ τὴν αὐτὴν λέγουσι πάντες ὑπάρχειν, ἀλλ' οἱ μὲν δημοκρατικοὶ ἐλευθερίαν, οἱ δ' ὀλιγαρχικοὶ πλοῦτον, οἱ δ' εὐγένειαν, οἱ δ' ἀριστοκρατικοὶ ἀρετήν**". Ἔτσι, λοιπόν, τὸ δίκαιο τῶν ἀνταλλαγῶν εἶναι κάτι ἀνάλογο· "**ἔτσι ἄρα τὸ δίκαιον ἀνάλογόν τι**".

Ἡ ἀναλογία δὲν εἶναι κάτι τὸ αὐθαίρετο, ἀλλὰ ἐκφράζει τὴν ἀνταπόδοση στὴν κοινωνία, στὴν ὁποία ὁ πολίτης ἔχει λόγο, στὴν ὁποία ἰσχύουν οἱ δημοκρατικὲς διαδικασίες, δηλαδή στὴν πόλη στὴν ὁποία εἶναι σεβαστὲς οἱ ἐλευθερίες τῶν πολιτῶν· οἱ διαφορὲς στὶς ἀξίες ποὺ ἀποδέχονται τὰ διάφορα πολιτεύματα εἶναι χαρακτηριστικὲς: στὴ δημοκρατία ἀποδέχονται ὡς ἀξία τὴν ἐλευθερία, ἄρα εἶναι διατεθειμένοι οἱ πολῖτες νὰ προβοῦν καὶ σὲ οἰκονομικὲς παραχωρήσεις γιὰ τὴν προάσπιση τῆς ἐλευθερίας τους, ὅπως εἶναι οἱ θυσίες σὲ ἔκτακτες ἀνάγκες, στὶς ὁποῖες οἱ ἴδιοι οἱ πολῖτες ἀποδέχονται τὴν ἀναλογία κατὰ τὴν ἀνταλλαγή. Ἡ ἀξιολόγηση τῶν πολιτευμάτων εἶναι ἐνδιαφέρουσα· δὲν πρέπει, λοιπόν, νὰ μᾶς διαφεύγει τὴν προσοχή ὅτι τὸ ζητούμενον εἶναι καὶ τὸ ἀπλῶς δίκαιο καὶ τὸ πολιτικὸ δίκαιο, εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ δικαίου κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη: **"δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι τὸ ζητούμενόν ἐστι καὶ τὸ ἀπλῶς δίκαιον καὶ τὸ πολιτικὸ δίκαιον"**. Τὸ πολιτικὸ δίκαιον ἰσχύει ὅπου ὑπάρχει συμμετοχὴ ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἀνθρώπων γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς αὐταρκειᾶς των κατὰ τὴν ἀναλογία ἢ τὸν ἀριθμὸ· **"τοῦτο δὲ ἐστὶν ἐπὶ κοινωνῶν βίου πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρκειαν, ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἢ κατ' ἀναλογίαν ἢ κατ' ἀριθμὸν"**. Ὅπου δὲν ἰσχύει αὐτό, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότης, δὲν ἰσχύει τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλὰ κάποιον δίκαιον ὅμοιο πρὸς αὐτό, ἡ ὑπογράμμιση τῆς σημασίας τῆς ἐλευθερίας: **"ὥστε ὅσοις μὴ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἔστι τούτοις πρὸς ἀλλήλοις τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ἀλλά τι δίκαιον καὶ καθ' ὁμοιότητα"**. Ὅπου ὁ πλοῦτος εἶναι ἡ κυρία ἀξία τῆς πολιτείας, ἐκεῖ δὲν ἰσχύει τὸ πολιτικόν, ἀλλὰ κάποιον παρόμοιο δίκαιο!

Φαίνεται καθαρὰ ἡ διαφορὰ τοῦ **"συνέχω"** ἀπὸ τὸ **"συμμένω"**· ἡ **συννοχὴ** εἶναι κάτι ποὺ ἰσχύει σὲ ὅλες τὶς κοινωνίες, ἀλλὰ τὸ **"συμμένω"**, ἡ **σύμπνοια** θὰ ἀπέδιδε καλύτερα τὴν ἔννοια, ἰσχύει μόνο στὴ δημοκρατικὴ κοινωνία τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Οἱ ἀναφορὲς μας γίνονται ὡς πρὸς τὴ διαφορὰ στὸ ρόλο τοῦ νομίσματος σὲ ἐλεύθερη πολιτεία καὶ σὲ ἄλλα αὐταρχικὰ καθεστῶτα· ἐλάχιστες ἀναφορὲς μόνο γίνονται σὲ ἄλλους πρὸς ἐνίσχυση τῶν θέσεων τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἄλλωστε, ἡ διερεύνηση τοῦ θέματος στὴν ἐλληνικὴ γραμματεία εἶναι ἀδιανόητο ὅτι δύναται νὰ γίνῃ σὲ ἀπλὴ μελέτη· τὴν ἀπλὴ προσέγγιση ἐπιχειροῦμε.

Ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος χρησιμοποιεῖ γιὰ πρώτη φορὰ τὸ ρῆμα **"συμμένω"**, στὸ πρῶτο βιβλίο του, **"Κλειῶ"**, ὅταν ἀναφέρεται στὴν πρώτη συμφωνία μεταξὺ Λυδῶν καὶ Περσῶν, ὅταν ὁ βασιλεὺς τῶν πρώτων Ἀλυάτης, ἔδωσε τὴν κόρη του Ἀρνήνην, ὡς γυναῖκα στὸν Κυαξάρη, υἱὸ τοῦ βασιλέως των Περσῶν Ἀστυάγη. Χωρὶς

ἰσχυρὰ ἀνάγκη ἰσχυρὲς συμβάσεις δὲν συμμένουν, δὲν εἶναι σταθερὲς καὶ δὲν διαρκοῦν· **"ἄνευ γὰρ ἀναγκαίης ἰσχυρῆς συμβάσεις ἰσχυρὰ οὐκ ἐθέλουσι συμμένειν"**, ὅπως τὸ ἀπέδειξε καὶ ἡ ἱστορία τῶν σχέσεων Λυδῶν καὶ Περσῶν. Ὁ μεγάλος ἱστορικὸς Θουκυδίδης, χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα, στὸ πρῶτο τοῦ βιβλίου, ὅταν ἀναφέρεται στὸ τέλος τῆς **συμπνοίας** τῶν Ἑλλήνων, μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους· **"καὶ ὀλίγον μὲν χρόνον ξυνέμεινεν ἡ ὀμαιχμία"**, γιὰ ὀλίγο καιρὸ συνέμεινε ἡ **σύμπνοια**. Ἡ **ὀμαιχμία**, ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ παράταξη κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια αἰχμὴ τοῦ δόρατος, ἦταν κάτι πολὺ περισσότερο ἀπὸ ἀπλὴ συνοχή, ἦταν **σύμπνοια**· μὲ ἀπλὴ συνοχή οἱ Ἕλληνες δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ φέρουν εἰς πέρας τοὺς **Μηδικοὺς πολέμους** καὶ νὰ νικήσουν μάλιστα. Αὐτὸ μᾶς λέει ὁ πολιτικὸς φιλόσοφος, ὁ τόσον σαφῆς καὶ ἀκριβῆς σὲ κάθε του λέξι.

Ὅταν ὁ Σταγειρίτης χρησιμοποιεῖ τὸ ἴδιο ρῆμα, αὐτὸ ὑπογραμμίζει. Ὁ Ἡρόδοτος χρησιμοποιεῖ καὶ αὐτὸς μία φορὰ τὴ λέξη **ὀμαιχμία**· ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρος ὁ Α', ὑπόσχεται στοὺς Ἀθηναίους, ὅτι θὰ διασφαλίσουν τὴν **ὀμαιχμίαν**, μὲ τοὺς Πέρσες, ἂν ἀποδεχθοῦν τὶς προτάσεις τοῦ διαχειμάσαντος στὴ Θεσσαλία Μαρδονίου, μετὰ τὴν ἦττα στὴ Σαλαμίνα· **"ἔστε ἐλεύθεροι, ἡμῖν ὀμαιχμίην συνθέμενοι ἄνευ τε δόλου καὶ ἀπάτης"**. Θὰ ἦταν ἐλεύθεροι νὰ συστήσουν **ὀμαιχμία**, φιλία καὶ συμμαχία μαζί, χωρὶς δόλο καὶ ἀπάτη· γνώριζε πολὺ καλὰ τὸ τί ὑποσχόταν ὁ Μαρδόσιος στοὺς Ἀθηναίους· σχεδὸν τὰ πάντα, ἀρκεῖ νὰ τοὺς ἀποσποῦσε ἀπ' τὴ συμμαχία τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων· ἡ νίκη ἦταν εὐκόλη γιὰ τὸ στρατό του. Αὐτὸ ὄνειρευόταν· ὡς σύλληψη ἦταν σωστή, ἀλλὰ ὄχι γιὰ ἐλευθέρους πολίτας, ὄχι γιὰ δημοκρατικὴ πόλη.

Ἄρκετὴ ἡ περιδιάβασή μας· πείθει γιὰ τὴ διαφορὰ μεταξὺ **"συνοχῆς"** καὶ **"συμπνοίας"**· ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα διατηρεῖ τὴν ἐκπληκτικὴ καὶ μοναδικὴ τῆς σαφήνεια, ἄρμονία καὶ τελειότητα καὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σκιαγραφήσουμε τὴ σημασία τῆς διαφορᾶς γιὰ τοὺς Εὐρωπαίους στὶς μέρες μας. Ὅταν γράφει, **"τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἡ πόλις"**, προηγουμένως ἀναφέρει, ὅτι τὶς κοινωνίες τὶς ἀνταλλακτικῆς, ὅπου γίνεται ἀνταλλαγή, τὶς συγκρατεῖ, τὶς συνέχει, αὐτὸ τὸ δίκαιο, τὸ **ἀντιπεπονθός**, ἡ **ἀντιμετάδοση** -ἂν καὶ ἡ λέξι δὲν εἶναι ἡ καλύτερη, τὸ **ἀντιπεπονθός** ἀποδίδει τὴν ἔννοια τῆς **ἀμοιβαίας συμβολῆς**, μετοχῆ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου εἶναι τοῦ ρήματος **πάσχω**· προσφέρει κάτι μὲ τὴ **συμβολή του**, ὁ καθένας ὡς στέρηση ἀπὸ τὸν ἑαυτό του-, ὅταν γίνεται κατ' ἀναλογίαν καὶ ὄχι κατὰ ἰσότητα· **"ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις ταῖς ἀνταλλακτικαῖς συνέχει τὸ τοιοῦτον δίκαιον, τὸ ἀντιπεπονθός, κατ' ἀναλογίαν καὶ**

μὴ κατ' ἰσότητα", προσθέτοντας ὅτι, **"τῷ ἀντιποιεῖν γὰρ ἀνάλογον συμμένει ἢ πόλις"**. Ἐπειδὴ τὰ μέλη τῆς κοινωνίας εἴτε ζητοῦν νὰ ἀνταποδώσουν στὸν ἔνοχο τὸ κακὸ ποὺ ἔχει διαπράξει, διότι διαφορετικὰ θὰ ἐπικρατοῦσε κατάσταση ὅμοια μὲ ἐκείνη τῆς δουλείας, ἂν δὲν τὸ ἀνταποδώσουν, εἴτε μετάδοσις, ἀνταπόδοση, τοῦ καλοῦ, διότι διαφορετικὰ δὲν γίνεται μετάδοσις, ἐπειδὴ μὲ τὴν ἀμοιβαία μετάδοση συμμένουν οἱ πόλεις **"ἢ γὰρ τὸ κακῶς ζητοῦσιν, εἰ δὲ μὴ, δουλεία δοκεῖ εἶναι εἰ μὴ ἀντιποιήσῃ· ἢ τὸ εὖ, εἰ δὲ μὴ, μετάδοσις οὐ γίνεται, τῇ μεταδόσει δὲ συμμένουσιν"**. Πάλι τὸ ρῆμα **"συμμένω"**, ἢ ἀμοιβαία μετάδοσις, ἢ **σύμπνοια**, συγκρατεῖ τὶς πόλεις, μαζὶ μὲ τὸ νόμισμα· σὲ ποιῆς πόλεις; στὶς δημοκρατικές, στὶς ὁποῖες βασικὴ ἀξία εἶναι ἡ ἐλευθερία, τότε ἰσχύει ἡ μετάδοσις, ἢ **ἀμοιβαία προσφορά**, τὸ **ἀντιπεπονθός**. Ἀπὸ ἄλλες ἀτραπούς ἐπιστρέφουμε στὸ ἴδιο σημεῖο.

Ὅταν πραγματεύεται ὁ φιλόσοφος στὴ **"Ῥητορική"** του, τὶς μορφές τοῦ πολιτεύματος, γράφει ὅτι ὑπάρχουν τέσσερα εἶδη πολιτειῶν, δημοκρατία, ὀλιγαρχία, ἀριστοκρατία καὶ μοναρχία **"εἰσὶν δὲ πολιτεῖαι τέτταρες, δημοκρατία ὀλιγαρχία, ἀριστοκρατία μοναρχία"**. Ἔχει ἐνδιαφέρον ἡ ἀναδρομὴ στὴ μελέτη αὐτῶν τῶν τεσσάρων πολιτειῶν, ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ θέμα μας· τὸ ἐνδιαφέρον ἐστιάζεται, στὶς ἐπόμενες παραγράφους. Σκοπὸς τῆς δημοκρατίας εἶναι ἡ ἐλευθερία, τῆς ὀλιγαρχίας ὁ πλοῦτος, τῆς ἀριστοκρατίας τὰ σχετικὰ μὲ τὴν παιδεία καὶ τὶς παραδοσιακὰς συνήθειες... τῆς τυραννίδος ἢ φυλακῆ, ἢ διατήρηση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ ἴδιο πρόσωπο καὶ μὲ κάθε μέσο· **"ἔστι δὲ δημοκρατίας μὲν τέλος ἐλευθερία, ὀλιγαρχίας δὲ πλοῦτος, ἀριστοκρατίας δὲ τὰ περὶ παιδείαν καὶ τὰ νόμιμα... τυραννίδος δὲ φυλακῆ"**. Τὴν προτίμησή του ὡς πρὸς τὰ πολιτεύματα, τὴν δίδει ὁ Ἀριστοτέλης, πάλι στὸ Ε' βιβλίον τῶν **"Ἠθικῶν Νικομαχείων"**· ἐπιστρέφουμε στὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ξεκινήσαμε. Ἐπειδὴ πρέπει νὰ ἰσχύει τὸ πολιτικὸν δίκαιον καὶ ὄχι τὸ φυσικὸ, δὲν ἀφήνουμε τὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας σὲ ἓνα ἄνθρωπο, ἀλλὰ τὴ διασφαλίζουμε νὰ ἀσκεῖται σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους, διότι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος θὰ τὴν ἀσκοῦσε γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ θα γινόταν τύραννος· **"διὸ οὐκ ἐῴμεν ἄρχειν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν νόμον, ὅτι ἑαυτῷ τοῦτο ποιεῖ, καὶ γίνεται τύραννος"**.

Ἡ ἀνασκόπηση τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ φιλοσόφου εἶναι εὐκόλη· ἢ μετάβαση ἀπὸ τὴ **συννοχὴ** στὴ **σύμπνοια** εἶναι τὸ καθοριστικὸ πολιτικὸ βῆμα γιὰ κάθε πολιτεία· ὅπου ἰσχύει μόνον ἡ **συννοχὴ**, τὸ πιθανώτερον εἶναι τὸ πολίτευμα νὰ ἐκπέσει ἀπὸ **ὀλιγαρχία** ἢ **ἀριστοκρατία** σὲ **τυραννία**, στὶς ὁποῖες τέλος τοῦ πολιτεύματος εἶναι ὁ **πλοῦτος** καὶ ἡ **φυλακῆ**, ἢ διατήρηση τοῦ συστήματος τῆς

ἐξουσίας. Ὄταν ἰσχύει ἡ **ὁμαιοχμία**, ἡ **σύμπνοια** οἱ πόλεις **συμμένουν**, καὶ ἀπαιτοῦν καὶ προϋποθέτουν τὴν ὑπαρξὴ **δημοκρατικῶν θεσμῶν**, ἔχουν ὡς βασικὴ ἀξία τους τὴν **ἐλευθερία**· ἡ Εὐρώπη διέρχεται παρόμοια φάση, μὲ ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους. Ἡ καθιέρωση τοῦ ἐνιαίου νομίσματος ἐπιβάλλει στοὺς Εὐρωπαίους τὴν ἐπανεκτίμηση ὅλων τῶν ἀξιῶν τους καὶ τῶν παραδόσεών τους, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὶς μέρες μας· στὴ γηραιὰ ἡπειρο ἀνθίσαν ὅλα τὰ πολιτικὰ συστήματα, ἀπὸ τὴ δημοκρατία ἕως τὰ πρὸ ὀλοκληρωτικά. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα εἶναι ὅτι ἡ δημοκρατία εἶναι τὸ σύστημα ποὺ διασφαλίζει τὴν **ὁμαιοχμία** τῶν Εὐρωπαίων, ἐπειδὴ τὴ συνοχὴ τὴν παρέχουν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα συστήματα· ἄρα οἱ ἀναζητήσεις τῶν **κοινῶν ἀρχῶν** ἀφορᾶ μόνο τὴ δημοκρατία, μὲ τὶς βαθειές της ρίζες μόνο στὴν Εὐρώπη.

Ἡ ἄλλη πτυχὴ τῶν ἀναζητήσεων αὐτῶν συνδέεται μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς **ἀντιμεταδόσεως**, τοῦ **ἀντιπεπονθότος**, ὡς **κατ' ἀναλογίαν** ἀνταλλαγῆς καὶ ὄχι **κατ' ἰσότητα**· δηλαδή, στὴν ἀνταλλαγή, "**ἐν τέτταρσιν ἐλαχίστοις**", ὅπου τουλάχιστον ὑπάρχουν τέσσερες παράγοντες, ἡ ἔμφαση δίδεται στοὺς **δύο παραγωγούς**· τὰ **ἀγαθὰ** δὲν αὐτονομοῦνται καὶ δὲν γίνονται τὰ ἐμπορεύματα οἱ πολίτες τοῦ κόσμου, κυρίαρχοι καὶ παντοδύναμοι, εἴτε μὲ τὴν ὑλική τους εἴτε μὲ τὴν ἄυλη, ἠλεκτρονικὴ τους μορφή. Ὄταν ἀποδεχθοῦμε ὡς ἐπίκαιρη καὶ ζωτικὴ γιὰ τοὺς Ευρωπαίους τὴν ἀναγνώριση τῶν ἀρχῶν αὐτῶν, τότε εἶναι πρὸ εὐκόλης ἡ προσέγγιση καὶ τῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς τῆς **πληροφορικῆς**, μὲ τὴν ἀνάγκη **συνθέσεως** καὶ **δημιουργικότητος** ποὺ ἐπιβάλλει σὲ ὅλους τοὺς πολίτες, ἐργαζομένους καὶ μὴ· μία ἄλλη πτυχὴ τὴν ὁποία πραγματεύονται πληρέστερα οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι.

Ἡ κυρία συνεισφορὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ὅτι ἡ **ἀντιμετάδοσις**, τὸ **ἀντιπεπονθός**, εἶναι ἔννοια **πρακτικὴ κατ' ἀναλογίαν** καὶ ὄχι **κατ' ἰσότητα**· δηλαδή, εἶναι ἔννοια **ποιοτικὴ** καὶ ὄχι **ποσοτικὴ**· εἶναι **κατ' ἐξοχίαν, πολιτικὴ**, καὶ διασφαλίζει τὴ **σύμπνοια**, τὴν **ὁμαιοχμίαν**. Ὄταν ἐκπέσει σὲ ἔννοια **κατ' ἰσότητα**, **ποσοτικὴ**, τότε καὶ ἡ πολιτεία κινδυνεύει νὰ ἐκπέσει σὲ ὀλιγαρχία ἢ τυραννία· τὸ **κυνῆγι τοῦ πλούτου**, τῆς **ἀναπτύξεως** καὶ τῆς **παραγωγικότητος** τῶν τελευταίων δεκαετίων πείθει, χωρὶς νὰ συνεκτιμήσουμε τὴν **καταστροφὴ** τοῦ **φυσικοῦ περιβάλλοντος** καὶ τὶς **περιφερειακὰς ἀνισότητες** στὸν **πλανήτη** μας.

Χρῆστος Ζ. Καρανίκας,
Καισαριανή-Καλαμάκι,
Μάιος 2002

Παραπομπές,

- 1.- Σελ. 1 , στ. 32-33, "Ἡθικὰ Νικομάχεια", βιβλ. Ε, κεφ. 5, παρ. 13, (1133β6-7)
- 2.- " " " 40-
" 2, " - 1, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 5, παρ. 13, (1133β7-10). Ἡ φράση, "ὅταν οὗ δέηται τις", ἀπὸ τὴς ὥραϊες περιπτώσεις προσωδίας, ὅπως καὶ ἡ φράση, "οἴνου διδόντες σίτου ἕξαγωγὴν". Αὐτά, ἄλλη περιδιάβαση.
- 3.- " 2, " 1, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 5, παρ. 13, (1133β10-11)
- 4.- " 2, " 6- 7, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 5, παρ. 14, (1133β13)
- 5.- " 4, " 13-14, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 5, παρ. 6, (1132β34-35)
- 6.- " 4, " 27-28, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 3, παρ. 8, (1131α31-32)
- 7.- " 4, " 35-39, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 3, παρ. 7-8, (1132α25-29)
- 8.- " 4, " 40-41, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 3, παρ. 8, (1132α29-30)
- 9.- " 5, " 14-16, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 6, παρ. 4, (1134α25-26)
- 10.- " 5, " 18-20, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 6, παρ. 4, (1134α26-28)
- 11.- " 5, " 24-26, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 6, παρ. 4, (1134α28-30)
- 12.- " 6, " 2- 3, Ἡροδότου, "Ἱστοριῶν πρώτη, Κλειώ", κεφ. 74
- 13.- " 6, " 7- 8, Θουκυδίδου, "Ἱστορία", βιβλ. Α, κεφ. 18, παρ. 3
- 14.- " 6, " 20-21, Ἡροδότου, ὁ. ἀ. ὁγδόη, Οὐρανία, κεφ. 140
- 15.- " 6, " 41-
" 7, " - 2, Ἀριστοτέλους, ὁ. ἀ. βιβλ. Ε, κεφ. 5, παρ. 6, (1132β32-34)
- 16.- " 7, " 7- 9, Αὐτόθι, βιβλ. Ε, κεφ. 5, παρ. 6, (1132β35-1133α2)
- 17.- " 7, " 18-19, Τοῦ ἰδίου, "Ῥητορικὴ", βιβλ. Α, κεφ. 8, (1365β29-31)
- 18.- " 7, " 25-27, Αὐτόθι, βιβλ. Α, κεφ. 8, (1366α4-6)
- 19.- " 7, " 34-35, Τοῦ ἰδίου, "Ἡθικὰ Νικομάχεια", βιβλ. Ε, κεφ. 6, παρ. 5-6, (1134α34-1134β1)